

„Köz, teher, elosztás”

TÁRKI Háztartás Monitor Jelentések 2008

A TÁRKI hosszú ideje végzi azt a vizsgálsorozatot, amely lehetővé teszi a lakosság jövedelmi és munkaerő-piaci helyzetének részletes megismerését, a kiadási szerkezet, a megtakarítás valamint a vélemények széles körének kutatását. A személyes kérdezéssel alapuló adatfelvétel során általában mintegy kétezer háztartásról és a háztartások tagjairól gyűjtünk adatokat úgy, hogy a háztartás minden 16 éven felüli tagját megkérdezzük. Emellett a háztartás egészére jellemző adatokat is felveszünk a háztartás ügyeiben kompetens személytől. 1992 és 1997 között a vizsgálat a Magyar Háztartás Panel kutatás keretei között folyt, azóta pedig a TÁRKI Háztartás Monitor szolgáltatott keresztmetszeti adatokat. A sorozat eddigi legutolsó vizsgálata 2005-ben zajlott. Az előző két hullámhoz hasonlóan most is a Miniszterelnöki Hivatal és a TÁRKI közötti megállapodás tette lehetővé az adatfelvételt, mely 2007 őszén történt. Az ennek alapján elkészült legfrissebb, új adatok sokaságát tartalmazó elemzéseket fogja össze jelen kötetünk.

Legutóbbi jelentésünket „Feketén-fehéren” címmel tettük közzé. Akkor azért tartottuk fontosnak ezt a címadást, mert úgy éreztük, a közélet felfokozott izgalmi állapotában mindenkinek szüksége van olyan elemzésekre, amelyeket a szikár tények és a kiegyensúlyozott interpretációk jellemeznek. Most úgy látjuk, akár adhatnánk ugyanezt a címet is, hiszen jelentésünk ismét olyan időszakban kerül nyilvánosságra, amikor a szociális helyzettel, a gazdaság és a társadalom állapotával kapcsolatban súlyos viták vannak, eltérő értelmezések látnak napvilágot. Ennek ellenére most magukra a társadalmi folyamatokra utaló címet választottunk: Köz, teher, elosztás. 2003. és a 2005. évi vizsgálataink ugyanis olyan időszakokban zajlottak, amikor – ma már sokak értékelése szerint – az ország teherbíróképességét próbára tevő jóléti akcióprogramok valósultak meg. Előbb az ún. jóléti rendszerváltás programja, majd a 2006-os választást megelőző, a költségvetést megterhelő intézkedések révén növekvő reálbérek és bővülő jóléti ellátások alakították az egyenlőtlenségi rendszert. A 2006 nyarán bejelentett kiigazítási csomag lényegében ennek a politikának a terheit osztja szét a különböző társadalmi csoportok között. Ki kell emelnünk: úgy látjuk, a két szakasznak együttvéve jelentős átrendező hatása volt, ráadásul lényegében egy irányban.

Néhány fontosabb megállapításunk a következő:

- A 2005 őszén lezajlott adatfelvételünk óta jelentősen csökkentek Magyarországon a háztartások megfigyelt nettó szabadrendelkezési **jövedelmei közötti egyenlőtlenségek** amellet, hogy a reáljövedelmek szintje is esett a periódus második felében.
- A csökkenésre hatást gyakorolt az, hogy a szóban forgó időszak második felében még a megelőző éveket jellemző, a régió átlagához képest szerény mértékű gazdasági növekedés is visszaesett. A döntő hatást azonban nem ez okozta, hanem az egymást követően meghozott, önmagában nem feltétlenül logikus sorrendiségű, de összességében, **a jövedelemelosztás mintázata**

tekintetében ugyanabba az irányba mutató gazdaság- és társadalmpolitikai lépések rendszerbe szerveződő sorozata.

- A **jövedelemeloszlás** egyenlőtlenségeinek csökkenésére azért került sor, mert a vonatkozó időszakban erőteljes jövedelem átcsoportosítás történt egyfelől a munka-jövedelmek és a járadékjellegű jövedelmek között, másfelől a a jövedelmeiket a munkaerőpiacról szerző, és a jövedelmeiket a döntően a jóléti újraelosztásból szerző csoportok között.
- 2006 nyaráig az alapvetően az **alsó középrétegeknek kedvező** kormányzati osztogatás politikája volt jellemző, 2006 nyara után pedig az a kiigazító csomag, amely mindennek a költségeit a **felső középrétegekre terhelte**. Az eloszlás szűkülése tehát a felső középrétegek pozícióromlásával és az alsó-középrétegek pozíciójavulásával van összefüggésben.
- A fenti tendenciák a jövedelem eloszlás oldaláról **nem jártak a relatív szegénység növekedésével**. Magyarországon 2007-ben a teljes népesség 13 százalékát tekinthetjük szegénynek. Ez az arány a relatív jövedelmi szegénység változatlanságát mutatja 2005-höz képest. Ezzel párhuzamosan a szegénységi rés 1 százalékpontos csökkenését figyeltük meg az elmúlt két év időszakában. E változás összhangban van a jövedelemegyenlőtlenségek alakulását mérő eredményekkel, mely szerint a jövedelmek egyenlőtlenségének általános csökkenése részben az eloszlás alján lezajlott folyamatokra vezethető vissza. A szegénység előfordulását nemzetközi összehasonlításban Magyarország a jövedelmek eloszlását tekintve legkevésbé egyenlőtlen skandináv és a közepesen egyenlőtlen kontinentális európai országok (Hollandia, Ausztria, Franciaország, Belgium) között helyezkedik el.
- **A szegénység kockázata csökken az életkorról**. A legmagasabb szegénységi kockázatú életkori csoport a gyermekeké és a fiataloké. Az általános, 13 százalékos szegénységi rátával szemben a 0–15 évesek körében a szegénység 15 százalékos, a 16–24 évesek körében pedig 17 százalékos.
- A TÁRKI háztartásvizsgálatainak adatbázisán végzett korábbi elemzéseinkhez hasonlóan, a 2007. évi adatok alapján is megállapíthatjuk: a háztartásfő **iskolai végzettsége és gazdasági aktivitása** játssza a legfontosabb szerepet abban, hogy egy adott háztartás tagjai szegénynek tekinthetők-e vagy sem. Emellett számottevő hatása van még a háztartásfő etnikai hovatartozásának, a gyermekszámának és annak hogy valaki egyedül él-e vagy sem. Kisebbségi hatást becsültünk a lakóhely esetében. Becsléseink szerint a háztartásfő neme és életkora – az alkalmazott szegénységi küszöbtől függően – egyáltalán nem vagy csak viszonylag kismértékben magyarázza a szegénység előfordulását.
- 2005–2007 között, ha nem is látványosan, de érzékelhetően **csökkent a deprivációk** számában és még inkább halmozódásában mért szegénység. A 13%-os jövedelmi szegénységi aránnyal szemben a halmozott anyagi depriváció és/vagy jövedelmi szegénység minden harmadik embert érint (33%). A lakosság egyharmada halmozott deprivált és/vagy jövedelmi szegény, ugyanakkor valamivel több, mint egyharmada (38%) nem szegény és nem is deprivált. A jövedelmi szegénység és a halmozott depriváció együttesen van jelen a lakosság 8%-ánál. A halmozott depriváció kockázata

leginkább az alacsony iskolai végzettségű, roma háztartásfővel rendelkező, községekben élő, magasabb gyermekszámú, hátrányos helyzetű régiókban élő háztartások tagjait fenyegeti. A területi hátrányok nagymértékben felerősítik a demográfiai és iskolai végzettségbeli különbségekből adódó hátrányokat, ami arra hívja fel a figyelmet, hogy a területi szegregációs jelenségek szerepe tovább erősödött.

- Az a tény, hogy a relatív szegénységi ráta nem változott, nem jelenti azt, hogy általában a társadalom egyes rétegei **ne érzékeltek volna életszínvonal esést**. Arról van ugyanis szó, hogy egyfelől az elvonási mértékek jelentős mértékű emelkedése, másfelől pedig az alapvető fogyasztási javak és szolgáltatások árának helyenként drámai emelkedése az időszak második felében olyan jelentős reálbér és reáljövedelem esést hoztak magukkal, hogy az a teljes időszak átlagát is erősen lehúzta, a 2005–2006-os expanzív növekedési periódussal együtt is.
- A magyar háztartások 2007 szeptemberét megelőző időszakban havonta átlagosan 131448 Ft-ot költöttek, két éve ugyanez 126249 Ft volt. Ez nominálisan 4–5 százalékos növekedést jelent, ami azonban a 113 százalékos általános fogyasztói árindexszel számolva **7–8 százalékos reálcsökkenéshez** vezetett. Ezt a trendet támasztja alá a KSH jelentése is, amely a Háztartási Költségvetési Felvétel havi felméréséből származó 2007. első félévi folyó fogyasztási adatai alapján a lakossági fogyasztás 1–2%-os volumencsökkenését valószínűsítette egyéves távon. A volumencsökkenés a 2007. év második felét még inkább jellemző árnövekedések hatására felgyorsult.
- A valamilyen **megtakarítással rendelkező háztartások aránya nem változott** 2005 és 2007 között. Két éve is, és a 2007-es vizsgálatban is a háztartások fele rendelkezik valamilyen általunk felmért megtakarítási formával. A kedvezőtlen makrogazdasági környezet eredménye, hogy 2005 és 2007 között 34%-ról 38%-ra nőtt azon háztartásoknak az aránya, amelyek szerint egyáltalán nem valószínű, hogy a következő évben tudnak megtakarítani.
- Az elmúlt időszakban kísérletek történtek a gazdaság szürke és fekete részének fehéritésére. Egy efféle háztartás vizsgálat minderről nem tud igazán kifinomult részletekkel szolgálni, de idej adatainkban azt látjuk, hogy háztartási szinten **az informális jövedelmek** (borravaló, hálapénz, alkalmi és különmunkából származó jövedelmek) **előfordulása tovább csökkent**, azonban a háztartási összjövedelmen belüli aránya stagnál. Összhangban az egyéni szinten alacsonykeresetűek bérnövekedésével, valamint a különmunka alsó és felső kategóriákban való térvesztésével, az informális jövedelmek aránya kvintilisenként kiegyenlítettebbé vált, inkább az alsó középosztály jövedelmeiben jelenik meg.
- A mai Magyarországon **a munkaszerződés rugalmassága a rejtett gazdaság egyik „természetes” megjelenési formája**. A rugalmasság és rejtőzködés olyan munkaerő-piaci csoportokra jellemző, amelyek korábbi (még a szocializmus periódusára vonatkozó) elemzésekből ismert társadalmi csoportokkal mutatnak hasonlóságot marginalitásuk, kétlakosságuk, vagy épp az alapján, hogy a munkaerő-piaci elithez tartoznak vagy kvázi-vállalkozónak

minősülnek. Mostani elemzésünkben a rugalmasság és a rejtőzködés alapján három, egymástól igen eltérő társadalmi összetételű munkaerő-piaci csoportot találtunk: míg a marginális csoportba inkább a „vesztesek”, addig a mellékes és a kvázi vállalkozói csoportokba a primer és a szekunder munkaerőpiac „nyertesei” sorolhatók.

- Az adatok azt mutatják, hogy **a lakosságnak igen kis aránya tanul felnőttkorában**. A tanulási aktivitás annál nagyobb, minél magasabb iskolai végzettsége van valakinek. Ugyanakkor a fiatalok körében jóval nagyobb a tanulási aktivitás és a korszerű kompetenciákat is nagyobb arányban birtokolják. Ez különösen a számítógép és internet használatra igaz, ahol a két évvel ezelőtti Monitor adatokhoz képest jelentős előretörést mértünk. Ugyanakkor **a nyelvtudás területén még mindig nagy a lemaradásunk** Európa fejlettebb országaihoz képest. Bár egyre több fiatal tud valamilyen idegen nyelven, de a nyelvismeret szintje még mindig alacsonynak mondható.
- Az a tény, hogy az aktív népesség kis része birtokolja a munkaerőpiaci váltáshoz szükséges kompetenciákat és a felnőttkori tanulásban/átképzésben való részvétel is alacsony szintű, arra hívja fel a figyelmet, hogy a gazdasági aktivitásnak a munkakeresleti oldal mellett **a munkakínálati oldalon is komoly korlátai vannak**. Az általunk vizsgált modellek ugyanis azt mutatják, hogy a felnőttképzésben való részvétel növeli (növelné) mind az elhelyezkedés esélyét, mind a keresetek nagyságát.
- A 2007-es kutatás során szinte minden kérdezett területen **az elégedettek arányának csökkenésével találoztunk**, a családi kapcsolataikkal, lakásukkal, valamint lakókörnyezetükkel elégedettek arányában pedig stagnálásról számolhatunk be. A legnagyobb csökkenést az életszínvonalukkal, a jövőbeli kilátásaikkal és az életük eddigi alakulásával elégedettek táborában tapasztaltunk, ahol idén 8–9 százalékponttal kevesebben mondták magukat elégedettnek, mint 2 éve. A válaszadók a saját kilátásaikat kevésbé rossznak tartják az ország helyzetéhez képest. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy bár minden mért évben jóval többen észleltek, illetve jósoltak romlást saját maguk és az ország számára, mint ahányan stagnálást vagy javulást, a válaszadók most riasztóan magas arányban nyilvánítják ki negatív tapasztalataikat és várakozásaikat. A romlást érzékelők vagy várók aránya – a személyes rövid távú jövőérzelelés kivételével – minden esetben 60 százalék fölött van.
- A legtöbben a kemény munkát tekintik az anyagi boldogulás fő forrásának – 40% legfontosabbnak, további 20% pedig második legfontosabb tényezőnek jelölte be –, megállapítható, hogy **mégsem a munkában hiszünk igazán**. Az előzőtől csak minimális mértékben marad el a kapcsolati tőke észlelt jelentősége (22% + 33%), és majdnem minden második válaszoló a jó családi háttérrel is nagyon fontosnak ítéli meg (20%+26%), továbbá bő harmaduk szerint nagyon fontos a boldoguláshoz a szerencse is (18%+22%).
- Kétpárti vagy ahhoz hasonló szerkezetű demokráciákban a politikai tér bal- és jobboldali osztatúra egyszerűsödik, ahol a hagyományos értelemben vett **baloldal és jobboldal elkülönülése** többek között **az állam szerepével kapcsolatos eltérő elképzeléseken alapul**. Vizsgálatunk ebben a tekintetben **komoly orientációs zavarokat mutat**. Ma Magyarországon a baloldal szavazóit jellemzi az állami kiadásokkal kapcsolatos kisebb

elköteleződés, a jobboldali szavazók láthatóan inkább pártolják a nagyobb fokú állami részvételt. Nem tudjuk ugyanakkor megmondani, hogy ebben a váltásban mennyire a népesség általános állam-igénye a domináns (és ennek megfelelően alakulnak a pártpreferenciák is) vagy pedig a pártok, mint véleményformáló erők fordítják „irányba” a saját szavazóikat. Összességében azonban bármelyik forgatókönyv is érvényesül, a költségvetési „húzd meg-ereszd meg” ciklus további sorsa, a közteher eloszlás szempontjából egyik sem nagyon megnyugtató.

* * *

A TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálatának adatfelvétele 2007. szeptember 12-től november 6-ig tartott és a jövedelmekre vonatkozóan a 2006. október 1. és 2007. szeptember 30. közötti időszakról gyűjtött információkat.

Kutatásunkban 4538 címen 2024 háztartás adatát sikerült felvennünk. Az adattisztítás és a súlyozás után elemzéseink 2006 háztartás 5064 tagjának adatai alapján készültek. Az 5064 személy közül 4339 volt 16 éves vagy idősebb, és ezek körében 3653 személyről vannak részletes információink is. A viszonylag kis mintás TÁRKI Háztartás Monitor alkalmas a teljes népességre vonatkozó következtetések levonására. Minél kisebb társadalmi csoportra szeretnénk azonban megállapításokat tenni, statisztikai becslésünk annál bizonytalanabbá válik. Valamelyest nehezíti az eredmények értelmezését, hogy a mintamegvalósulás során néhány speciális társadalmi csoportot a valós arányánál lényegesen kisebb számban találtunk meg. Közismert tény, hogy a leggazdagabbak és a legalacsonyabb jövedelműek bekerülése és válaszadási hajlandósága alacsony az ilyen típusú jövedelemvizsgálatok során, ezért az itt közölt egyenlőtlenségi mértékek alsó becslésként értelmezhetők. Fontosnak tartjuk felhívni a figyelmet arra, hogy ezeket a hiányosságokat az eredmények értékelésekor szintén figyelembe kell venni.

TÁRKI Társadalomkutatási Intézet Zrt.
1112 Budapest, Budaörsi út 45.
Tel.: 309 7676, Fax: 309 7666
E-mail: tarki@tarki.hu
Internet: www.tarki.hu
